

Kommentar till Kaj Nymans arkitekturkritik i anledning av *Byggd miljö som representation av sin användning*

Jarre Parkatti

Nyman, K. (2021). *Byggd miljö som representation av sin användning. En arkitekturteori. Rakennettu ympäristö käyttönsä representaationa. Eräs arkkitehtuuriteoria* Helsingfors: Books on Demand. 73 s. ISBN 978-952-80-4598-4.

I en traditionellt (svensk-finskt) tvåspråkig skrift i pamflettstorlek, *Byggd miljö som representation av sin användning*, återvänder Kaj Nyman än en gång till arkitekturteorin han utvecklat i sin doktorsavhandling *Husens språk* från 1989. Det handlar om ett slags arkitektonisk grundforskning om den kroppsliga och semiotiska relationen mellan mänsklig handling och byggd miljö som ändå för Nyman får direkta följder för en utvärdering av nutida byggande. Tesen är att arkitekterna genom sin funktionalism inte talar användarnas språk.

Fastän bokformatet och sidantalet nu ger intryck av en lättutgåva, begränsar sig lättheten till bokens fysiska vikt. Redan titeln ger huvudbry för den oinvigde och någon explicit nyckel till teorin ger Nyman inte, med motiveringen att det känts obehävt att utvidga texten med långa förklaringar. Läsaren gör alltså bäst i att som förberedelse damma av den gamla hederliga avhandlingen på 430 sidor (den som gärna läser finska kan med fördel anlita den komprimerade versionen *Talojen kieli* från 1998). Inte heller den utgör naturligtvis lätt läsning, trots tilltalande illustrationer och gedigna fotnoter – den nya boken följer samma upplägg. Hans verk inleds också nu med nästan roande tvärsäkra påståenden om världens beskaffenhet, vilka de talrika hänvisningarna till teoretisk-filosofiska källor ändå avser belägga.

En bokrecension kan förväntas presentera och kritiskt belysa det recenserade verkets centrala innehåll. Denna uppgift måste överlämnas till mer initierade läsare; min kommentar begränsar sig till vissa aspekter av Nymans arkitekturteori generellt. Hur radikalt bör hans ståndpunkt tolkas och vilka konsekvenser har den i princip för arkitektutbildning och -praktiker? Med tanke på interventionens principiella betydelse har teorin trots en hel del recensioner fått relativt sparsamt med systematisk vetenskaplig kritik (däremot tilldelades Nyman 2019, trots sina oortodoxa åskådningar, Safas Otto-Iivari

Meurman-pris). Skall det tas för ett erkännande av att arkitekturen inte vill eller kan vara akademiskt grundad?

Bland annat Raine Mäntysalo (1998), Hanna Mattila (2009) och Anni Vartola (2009) har ändå granskat väsentliga aspekter av Nymans arkitekturteori. I sin recension av avhandlingens finska version diskuterar Mäntysalo språkbegreppet, arketyper och det undermedvetna samt hur samhällets differentiering i subkulturer och skillnaden mellan bruksvärden och bytesvärden inom kapitalismen eventuellt sätter käppar i hjulen för Nymans syn på relationen mellan arkitekt och användare. Mattila påpekar i sin kritik av *Arkkitehtuurin kadotettu kieli* att utgångspunkten i ett omstritt språkbegrepp är svår (Ylimaula, 1999) konstaterar att Nyman inte klargör det i sin avhandling, att arkitektens handlingskoordinerande funktion griper in i verkligheten dess språk antas representera och frågar sig om arkitekturen kan förändra samhället. Vartola kritiserar ett föga stringent bruk av teorin och konstaterar att (arkitektens) språk inte kan uppfattas monolitiskt, men noterar att Nymans kritik ändå skonar arkitektens autonomi.

En del övriga recensenter resonerar liksom undertecknad snarare *kring* Nymans projekt än angriper de kritiska punkterna på djupet. Det kan exempelvis gälla retoriken (Äikäs, 1998). Enligt Sven Hesselgren (1990) bygger *Husens språk* på hans egen avhandling från 1954. Staffan Lodenius (2000) anmärker att det inom konsten alltid finns ett avantgarde, en skillnad mellan populär och kultiverad smak. Maija Anttila (2008, s. 154) menar att Nymans tro (i *Sinisilmäisyiden aika*) på arkitektens möjlighet att utan maktanspråk koncentrera sig på sitt konstnärskap är blåögd och Sari Tähtinen (2003) att kritiken i högre grad bör inriktas på det omgivande samhället.

Ur stadsplaneringens synvinkel är Nymans tänkande i varje fall intressant som en kritik som utgår från arkitekturen i sig och därmed som ett alternativ eller snarare (principiellt) komplement till teori av det slag Jane Jacobs eller Jan Gehl företräder. De senare formulerar, utan att gripa in i ”rent arkitektoniska” frågor, yttre villkor för att den byggda miljön skall fungera socialt. Inom arkitekturinstitutionen förekommer ändå ett motstånd även mot att på så sätt låta samhällsvetare eller ens sociologiskt inriktade arkitekter som Gehl blanda sig i och villkora arkitektens skapande. Detta trots tidigare decenniernas närmande mellan arkitektoniskt och sociologiskt (i backspegeln närmast vulgärsociologiskt) tänkande, då ”kompaktstäder” – föregivna ”kontaktstäder” – uppfördes. Mål som att undvika segregering eller favorisera urbanitet kan anammas, då de inte griper in i arkitektens hårda estetiska kärna. I övrigt är tendensen att betrakta aktiviteten som självtillräcklig inom ramen för villkor definierade av ekonomiska, juridiska och ingenjörsvetenskapliga fakta. Om frågan om trivsel

och sociala miljökväligheter alls ställs – oftast då av en utomstående kritiker – synes svaret vanligen vara att en ”högklassig arkitektur” (och ”ändamålsenliga” planeringslösningar) i sig borgar för en socialt fullgod miljö.

Nyman anlägger just ett sådant internt perspektiv på arkitekturen och sluter sig till dess konstnärlighetsetos. Han relaterar visserligen till användarnas perspektiv, som utifrån kommande arkitekturkritik tar fasta på. Glappet mellan arkitekt- och lekmanpreferenser är ändå inte ett tillräckligt skäl till att diskvalificera arkitektens principiella kompetens. Arkitektpositionen kunde undergrävas utifrån Bourdieu som förklarar skillnader mellan användar- och expertpreferenser med hänvisning till distinktionsbehovet och kulturellt kapital som används i strider på professionella fält. Man kunde också underbygga kritiken deltagardemokratiskt: arkitektur handlar de facto även om politik, varvid planeringslösningar bör godkännas av de berörda. Då bortses ändå lätt från det en deliberativ demokratiförståelse och idealet om en ideal talsituation trots allt torde förutsätta, nämligen att även expertkunskapen tas på allvar. Nyman, som inte ens kan omfatta några arkitektskapta regler av Christopher Alexanders snitt, synes ändå gå längre i sin betoning av arkitektens autonomi, så denne snarare bör lyssna till sitt samvete och kompromisslöst förlita sig på sin autentiska intuition än låta sig distraheras av vare sig (det kapitalistiska) ”systemets” krav eller sociologer och miljöpsykologer som – trots sitt utanförskap på arkitekturens fält – försöker vägleda yrkesutövarna.

Nyurbanisterna har med sitt mindre filosofiska program rönt praktiska framgångar i USA, men utfrysts av planeringsteoretiker och mainstreamarkitekter, då de förknippas med en retrospektiv stil. Om man ändå inte tillmäter det specifika arkitektoniska uttrycket samhällelig vikt, kan arkitekturkritiken av nyurbanisternas urbanitetstänkande utifrån stilen uppfattas som ytlig och deras egen detaljstyrning med planeringsföreskrifter ur jacobskt eller gehlskt perspektiv ses som ovidkommande. Om traditionell arkitektur ändå ställs mot modernistisk mer principiellt, kan Nyman då rentav erbjuda anhängare av ”arkitekturupproret” en teoretisk grund för deras till synes ytliga och lättavfärdade kritik av modernistisk arkitektur som sådan? Knappast. Nyman hävdar bara att trivsamma moderna lösningar är *svåra* att finna. Och fastän andemeningen synes stöda de upproriska skarorna, vill han inte ge avkall på arkitektens auktoritet.

Om Jacobs, Gehl och nyurbanisterna anses ytliga, torde en acceptabel teoretisk bas kunna rekonstrueras. Men är omvänt Nymans filosofiska djup (för de mest kritiska recensenterna ett träske) nödvändigt för hans praktiska avsikter? Problemet med överhövan radikala och teoretiska ställningstaganden är att de, av olika skäl, hotar lämna världen därhän. Utifrån Nymans abstraktionsnivå

kan andra praktiska slutsatser dras om sprickor i systembygget röjs. Något i stil med Mertons ”middle range theory” kunde då försvara sin plats. Själva problematiken är lika angelägen som den är svårgestaltad.

LITTERATUR

- Anttila, M. (2008). *Taidekehän tarina. Kankaanpään kulttuurinen ja fyysinen muutos taidekaupungiksi diskurssien valossa* [doktorsavhandling, Tekniska högskolan], <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-22-9554-8>.
- Hesselgren, S. (1990). Två doktorsavhandlingar [recension]. *Arkitekturforskning* 3(3), 125–126. <http://arkitekturforskning.net/na/article/view/1015/955>.
- Lodenius, S. (12.5.2000). Husens språk – och arkitekternas. Kaj Nymans tankar kring arkitektur och annat byggande. *Ny Tid*. <https://www.nytid.fi/2000/05/husens-sprak-och-arkitekternas>.
- Mattila, H. (2009). Patologisoituneesta suunnittelusta viihtymisen arkkitehtuuriin (Kaj Nyman: Arkkitehtuurin kadotettu kieli) [recension]. *Yhdyskuntasuunnittelu*, 47(1), 67–70.
- Mäntysalo, R. (2018). Kaj Nyman: Talojen kieli [recension]. *Nordisk arkitekturforskning*, 4, 149–153.
- Nyman, K. (1989). *Husens språk. Den byggda tingslighetens och de arkitektoniska intentionernas dialektik* [doktorsavhandling, Nordiska institutet för samhällsplanering. Avhandling nr. 9]. Stockholm: Atlantis. Helsingfors: Art House.
- Nyman, K. (1998). *Talojen kieli*. Helsingfors: Rakennusalan kustantajat & Kustannus Sarmala.
- Nyman, K. (2008). *Arkkitehtuurin kadotettu kieli*. Helsingfors: Multikustannus.
- Nyman, K. (2021). *Byggd miljö som representation av sin användning*. Helsingfors: Books on Demand.
- Tähtinen, S. (2003). Valistuksen lapsi kiperässä välissä (Kaj Nyman: Sinisilmäisyyden aika) [recension]. *Yhdyskuntasuunnittelu* 41(3).
- Vartola, A. (2009). Lohturetoriikkaa modernismiin pettyneille. Arvio teoksesta Kaj Nyman, Arkkitehtuurin kadotettu kieli. Comfort rhetoric for those disappointed with modernism [recension], *Arkkitehti*, 4, 81–83.
- Ylimaula, A.-M. (1999). Saarnamies vastaan suunnitteluruhtinaat [recension]. *ARK Arkkitehti-Arkitekten*, 2, 75.
- Äikäs, T. A. (1998). Kohti hyvän suunnittelua. (Kaj Nyman: Talojen kieli) [recension]. *Yhteiskuntasuunnittelu*, 36(4), 52–56.